

μικρὸν κατὰ μικρὸν λησμονοῦνται καὶ χάνονται μὲ τὸν φυσικὸν θάνατον τῶν γερόντων καὶ τὴν ἀλλοίωσιν τῶν παραδεδομένων, λόγῳ τῆς συχνῆς ἀναμίξεως μὲ τοὺς ξένους.

MIX. ΜΙΧΑΗΛΙΔΗΣ - ΝΟΥΑΡΟΣ

Philip P. Argenti and H. J. Rose. The Folk-lore of Chios vol. I. p. 594+XIV. vol. II p. 595-1199+X. Cambridge University Press 1949.

Τὸ ἄνω πλούσιον εἰς ἐμφάνισιν καὶ ὕλην σύγγραμμα, δφείλεται εἰς τὴν ἐπιμελῆ καὶ προσεκτικὴν ἐργασίαν δύο γνωστῶν ἐπιστημόνων, ὧν ὁ μὲν, ὁ Ἄργέντης, ἀπὸ μακροῦ κατέγινε καὶ ἀφωσιώθη εἰς τὴν ἀπὸ πάσης πλευρᾶς μελέτην τῆς Χίου, διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς ὁποίας, τὴν γεωγραφίαν, τοὺς περιηγητὰς τοὺς ἐπισκεφθέντας αὐτὴν καὶ ἐπὶ πᾶσι τὴν βιβλιογραφίαν τῆς Χίου ἀξιόλογα ἔργα ἔχει δημοσιεύσει, ὁ δὲ ἕτερος πλεῖσθ' ὅσα σπουδαῖα, ἀφορῶντα εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἱστορίαν, ἐκκλησίαν, μυθολογίαν, γλῶσσαν, μυθιστορίαν καὶ ἄλλα ἑλληνικὰ ὁμοίως θέματα σχετικὰ μὲ τὴν Χίον.

Τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος βιβλίον ἀφιερῶνται, τιμητικῶς, «πρὸς ὄλους ἐκείνους τοὺς ἡρωϊκοὺς Χίους στρατιώτας, οἵτινες ἔπασον γενναίως μαχόμενοι κατὰ τοὺς ἀγῶνας τῶν ἐνόπλων Ἑλληνικῶν Δυνάμεων εἰς τὴν Ἀλβανίαν, ἀλλὰ καὶ τὰς μάχας τῆς Μέσης Ἀνατολῆς, ὧς καὶ ἐκείνους, οἵτινες ἀντιμετώπισαν τὰ ἐκτελεστικά ἀποσπάσματα τῆς Γκεσταπὸ μετὰ τὴν γενναίωσιν ἔν τε αὐτῇ τῇ Χίῳ ἀπὸ τοῦ 1940-44, ὧς καὶ παρὰ τὸ πλευρὸν τῶν Βρετανῶν συναδέλφων των».

Ὁ πρῶτος τόμος περιέχει εἰς τὴν ἀρχὴν μικρὸν χάρτην τῆς Χίου καὶ τρία μεγάλα κεφάλαια, τὰ ἐξῆς: α) ἡ Χίος ἐν τῇ Ἀρχαϊότητι, β) ἡ Μεσαιωνικὴ Χίος καὶ γ) Λαϊκαὶ Ἐργασίαι, ἐν ᾧ κεφαλαίῳ καὶ πολλαὶ εἰκόνες, ἀφορῶσαι εἰς τὰ ἔργα τοῦ λαοῦ. Ὁ δεῦτερος τόμος περιέχει πλούσιον λαογραφικὸν ὕλικὸν εἰς ἑπτὰ κεφάλαια, ὧς καὶ εἰκόνας, πίνακας ἐπεξηγηματικὸς καὶ πίνακας ὀνομάτων καὶ πραγμάτων, καθιστῶντας τὸ ἔργον προσιτὸν εἰς ὄλους.

Εἰς τὸ πρῶτον κεφάλαιον, τὸ ἀφορῶν εἰς τὴν παλαιὰν Χίον, ἀναφέρεται, μεταξὺ τῶν πρώτων, τὸνομα τοῦ μυθικοῦ οἰκιστοῦ αὐτῆς Οἰνοπίωνος, ὅστις ἤξιούτο, ὧς γνωστόν, ὑπὸ τῶν Χίων τιμῶν ἡμιθέου, τοῦ ὁποίου. ὑπῆρχε καὶ τόπος λατρείας, Οἰνοπιώνειον, ὧς καὶ τάφος, ὅστις ἐτιμᾶτο λίαν¹. Διὰ

¹ Βλ. Γ. Ζολώτα, Ἱστορίαν τῆς Χίου, τόμ. Α', τεῦχος I, σ. 30-35, ὧς καὶ Συναγωγὴν Χιακῶν Ἐπιγραφῶν, ἐν Ἀθηνᾶς, τόμ. Κ', σ. 267.

τὸν Οἰνοπίωνα ἔχομεν εὐτυχῶς τελευταίως ἀξιολόγους εἰδήσεις, ἐκ μιᾶς ἐπιγραφῆς ἐντετειχισμένης ἄλλοτε εἰς τὸ κάστρον τῆς πόλεως καὶ δημοσιευθείσης ὑπὸ τοῦ ἀξιολόγου Χίου ἀρχαιολόγου κ. Νικ. Κοντολέοντος¹, ἣτις ἀποκαλύπτει μερικὰ πράγματα τῆς προϊστορικῆς Χίου. Ὁ λίθος, μ. 0,57×0,335 καὶ π. 0,215—εἰς ὀλίγας ἀτυχῶς γραμμάς, διότι εἶναι ἀποκεκρουμένους—ποιεῖται μνεῖαν τῶν μετὰ τοῦ Οἰνοπίωνος ἐλθόντων εἰς Χίον, οἵτινες δηλοῦνται καὶ ὡς συγγενεῖς του καὶ ἀπόγονοι. Οὕτω ἀναφέρεται : α) ὁ Ἄθάμας, τοῦ ὁποίου τῶνομα ἔφερον ὁ κάλλιστος τῆς νήσου οἶνος, β) ὁ Βάβρος, τοῦ ὁποίου τῶνομα ἐνετοπίσθη εἰς τινὰ περιοχὴν τῆς Β. Χίου, ἀνήκουσαν εἰς τὰ Καρδάμυλα, ἣτις σήμερον λέγεται Πάρπαντα (ἐκ τοῦ Βάρβαντα-Πάρβαντα), ὅπου παράγεται ἑτέρα λαμπρὰ ποιότητος χιακοῦ μέλανος οἴνου, γ) ὁ Καύκασος, ἀπὸ τοῦ ὀνόματος τοῦ ὁποίου τόπος ὀνομαστὸς τῆς Βορείου Χίου καὶ πιθανῶς ἡ Λαγκάδα, ἔνθα ἐλατρεύετο ὁ Ἀπόλλων Κανκασεύς, δ) ὁ Κρηθεὺς Οἰνοπίωνος ὁμοίως ἀπόγονος καὶ εἶτα ε) ὁ Σάλαγος, ἀπὸ τοῦ ὁποίου ἀσφαλῶς ὁ εἰς νοτίαν Χίον ὄρμος Σαλάγωνας. Ὑπάρχουσι δὲ ἐν τῇ ἐπιγραφῇ καὶ ἄλλα ὀνόματα Οἰνοπιδῶν, ὡς καὶ ὄνομα τῆς Οἰνοπίωνος κόρης Ἄϊροῦς, τῆς ἄλλως γνωστῆς ὡς Ἀερόπης ἢ καὶ Μερόπης, ἡ ὁποία μᾶς ἐνθυμίζει τόσον τὴν Μερόπην τοῦ Ἁγίου Ἰσιδώρου.

Ἡ ἐπιγραφὴ ὑποδεικνύει Θεσσαλικὴν προέλευσιν τοῦ Οἰνοπίωνος, διότι εἶναι γνωστὸν ὅτι οἱ Ἄθάμας καὶ Κρηθεὺς ἦσαν, κατὰ τὴν ἀρχαίαν παράδοσιν, οἱ δύο λίαν ὑπὸ τῶν Μυνηῶν λατρευόμενοι ἥρωες, υἱοὶ τοῦ Αἰόλου. Διὰ τὸν Ἄθάμαντα γνωρίζομεν ὅτι ἀναφέρεται καὶ τῆς Τέω οἰκιστῆς ὑπὸ τοῦ Πausανίου. Οἱ δεσμοὶ τῶν οἰκιστῶν τῆς Χίου πρὸς τὴν Θεσσαλίαν πιστοῦνται καὶ ὑπὸ τοῦ Στράβωνος: «Χῖοι δὲ οἰκιστὰς φασὶ τοὺς Πελασγοὺς τοὺς ἐκ Θεσσαλίας».

Ἀπόλυτον σχέσιν πρὸς τὰ ἀνωτέρω ἔχει καὶ τὸ γλωσσικὸν ἰδίωμα τῆς Χίου καὶ τῶν Ἐρυθρῶν, ἐνέχον πλεῖσθ² ὅσα αἰολικὰ στοιχεῖα. Πρὸς δῆλωσιν τῆς σχέσεως τῆς Χίου πρὸς τὴν Θεσσαλίαν, ἀκόμη ἀναφέρω καὶ μίαν ἀξιολογὸν ἐπιγραφὴν τοῦ χιακοῦ μουσείου, ἣτις εἶναι κατάλογος Ἀργοναυτῶν².

Εἰς τὸ Β' κεφάλαιον, τὸ περὶ τῆς μεσαιωνικῆς Χίου, ἐξετάζονται πολλὰ στοιχεῖα λαογραφικά, περὶ τὰ ὁποῖα ἠσχολήθη ἱκανῶς ὁ πολὺς Λέων Ἀλλάτιος, ὡς καὶ ὁ Ἱερών. Ἰουστινιάνης, πλείστον δ' ὅσον καὶ ὁ ἀείμνηστος καθηγητῆς καὶ συμπατριώτης Στυλ. Βίος, τοῦ ὁποίου τῶνομα συχνότατα μνημονεύεται ὑπὸ τῶν δύο συγγραφέων. Προκειμένου περὶ Καλλικαντζάρων, Βρυκολάκων, Νηρηίδων καὶ στοιχειῶν, ἐκφράζεται κατ' ἐπανάληψιν ἡ γνώμη, ὅτι αἱ λαϊκαὶ αὐταὶ δοξασαίαι ἡμῶν προέρχονται ἀπὸ λαοὺς τοῦ βορρᾶ, ἥτοι

¹ Revue de Philologie, XXII, 1949, σ. 5-9.

² Βλ. τὴν ἀνωτέρω μελέτην τοῦ Κοντολέοντος καὶ τὴν Συναγωγὴν Χιαζῶν καὶ Ἐρυθραϊκῶν Ἐπιγραφῶν, ἐν Ἀθηνᾶς, τ. Κ', σ. 187.

Λιβονούς, Πολωνούς, βορείους Γερμανούς και Σλάβους, ίδια δὲ σλαβικούς λαούς, οἱ ὅποιοι διέμειναν ἐπὶ μακρὸν εἰς τοὺς ἑλληνικούς τόπους κατὰ τοὺς πρώτους μεσαιωνικούς χρόνους. Περὶ τούτων διὰ μακρῶν γίνεται λόγος, ἂν καὶ ὄχι μετὰ πλήρους πεποιοθήσεως, εἰς τὸν πρώτον τόμον κυρίως¹.

Τὸ θέμα δὲν εἶναι τῆς ἀρμοδιότητός μου καὶ διὰ τοῦτο ἀφίνω εἰς ἄλλους νὰ κρίνωσι τὴν τοιαύτην πιθανότητα. Ἐκεῖνο ὅπερ δύναμαι νὰ εἶπω μετὰ τινος βεβαιότητος εἶναι ὅτι θὰ ἔπρεπε νὰ ὑπάρχωσι ἐν Χίῳ καὶ ἄλλα σχετικά ἴχνη τῶν ξένων αὐτῶν λαῶν εἰς τὰ παραμύθια, τὴν λαϊκὴν ποίησιν, τὰς λαϊκὰς δοξασίας καὶ τὰ τοπωνύμια τῆς γῆσου. Τοῦναντίον εἰς ὅλα αὐτὰ ἐπικρατεῖ γενικῶς ἐν ὄνομα: τοῦ ἙΑρμένη. Πρὸβλ. στὸν ἙΑρμένη, ἙΑρμενιά (=πολλοὶ ἙΑρμένηδες), ἙΑρμενολακκος, ἙΑρμενοπόταμος, τ' ἙΑρμένη τὸ πηγάδι, τ' ἙΑρμένη ἢ βρύση κἄλ. Ταῦτα, λαμβανομένου ὑπ' ὄψιν καὶ τοῦ ὀνόματος τοῦ μυθικοῦ καὶ τρομεροῦ βασιλέως τῆς νήσου Δράκοντος, ὅστις λέγεται καὶ βασιλεὺς τῆς ἙΑρμενίας, μᾶς ὀδηγοῦσιν εἰς τὴν ἐξ ἙΑνατολῶν ἐπίδρασιν, ὡς εἶναι καὶ φυσικόν. Πανταχοῦ ὅπου στοιχειά, ἄγριοι τόποι κλπ., εἶναι τοῦ ἙΑρμένη, εἰς ἕνα δὲ ἢ δύο μόνον σημεῖα ἀναφέρεται Ταρτάρης καὶ Σερκίσης.

Οἱ δύο λόγοι ἀναφέρουσι βεβαίως καὶ τὸν ἙΑρμένην, ὡς κακὸν πνεῦμα καὶ ἀκάθαρτον, δικαίως, διότι αὕτη ἢ δόξα ἐπικρατεῖ παρὰ τῷ λαῷ².

Προκειμένου δὲ περὶ Καλλικαντζάρων καὶ Βρυκολάκων, τοὺς ὁποίους οἱ συγγραφεῖς δέχονται Σλαβικῆς προελεύσεως, νομίζω ὅτι ἡ λαϊκὴ δοξασία εἶναι ἐντελῶς κοινὴ παρ' ἅσασιν τοῖς ἙΑλλησι καὶ τὸ περιεργον εἶναι ὅτι εἰς πολλὰ μέρη τοὺς ὀνομάζουν: τὰ Παγανά, pagani, ἢτοι εἰδωλολατρικὰ ὄντα, ἄγρια, ἐπικίνδυνα, κακοποιά, τὰ ὁποῖα ὅμως εἰς τὴν ἐμφάνισιν τοῦ σταυροῦ ἐξαφανίζονται καὶ ἀτονοῦσι. Νομίζω ὅτι πρόκειται περὶ εἰδωλολατρικῶν ἀπομειναρίων, τὰ ὁποῖα μόνη ἢ τῶν ἀμαθῶν ἀνθρώπων δεισιδαιμονία διατηρεῖ ἀκόμη.

Τὰ αὐτὰ ρητέα καὶ περὶ Βρυκολάκων διὰ τοὺς ὁποίους σῶζονται φοβεραὶ διηγήσεις, ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν μεταδιδόμενα.

Τὰ περὶ Νηρηίδων—τὰς ὁποίας πρὸς τὰς Ρουσάλκας, νύμφας τῶν Σλάβων, φέρουσιν οἱ συγγραφεῖς εἰς σχέσιν—εἶναι τόσον παλαιὰ ἑλληνικὰ καὶ μεσαιωνικὰ καὶ τόσον ὅμοια εἰς ὅλους τοὺς ἑλληνικούς τόπους, ὥστε δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ θεωρηθοῦν ὡς ἰδιοτυπία τις ἐν Χίῳ.

Νομίζω ὅτι ἐν Χίῳ ἐπετάθησαν οἱ φόβοι καὶ ἡ δεισιδαιμονία τῶν ἀπλοϊκῶν γεωργικῶν κατοίκων πλεῖστον ὅσον, ἀπὸ τῆς μακρινῆς ἀρχαιότη-

¹ Βλ. σελ. 13 - 15, 116, 126, 184, 205, 221.

² Armenians as spirits: 3, 13, 226, 228-232, 239, 440, 1030. Ὡς ἔχω παρατηρήσει ὅτι, οὐ μόνον ἐν Χίῳ, ἀλλὰ καὶ εἰς ἄλλα μέρη κρατεῖ ἡ περὶ ἙΑρμένη δοξασία.

τος ἤδη, ἐκ τῶν τρομερῶν σεισμῶν καὶ τῶν ἐξ αὐτῶν καταστροφῶν. Ἄν κρίνη τις ἀπὸ τὰ ὅσα ἱερὰ ἦσαν ἀφιερωμένα ἰδίᾳ εἰς τὸν Ἡρακλέα, καὶ δὴ τὸν Σωτήρα, ἀπανταχοῦ τῆς Χίου καὶ πρὸ πάντων εἰς τὰ νότια, ὡς καὶ ἀπὸ τὰς ἀναθηματικὰς τῷ Θεῷ τούτῳ ἐπιγραφάς, θὰ ἐννοήσῃ τί ἔπασχεν ὁ τόπος. Ἐπίσης, ἐὰν προσέξῃ τις εἰς τὰ τοπωνύμια, ἅτινα χαρακτηρίζουν τοῦ ἐδάφους τὰς καταστροφὰς καὶ μεταβολὰς· βλ. Ραγὰ τὰ, τὸ Χάος, ἡ Ραγή, οἱ Ραγοί, ὁ Ραγός, ὁ Ράκτης, τὸ Σπάσμα, τὰ Σπάσματα, τὰ Σχίσματα, τὸ Συγκάθισμα, τὸ Καταπότι, ὁ Ποντισμός, ἡ Κρατήρα, οἱ Βουθῶνοι, τὰ Χαλάσματα, τὰ Κρεμά, τὰ Καταχαλάσματα, εὐκόλως θὰ ἐξηγήσῃ τὰ διάφορα τέρατα, ἅτινα ἔχει πλάσει ἡ Χιακὴ δεισιδαιμονία.

Διὰ τὴν ἑορτὴν τῆς Πρωτομαγιάς δὲν ὑπάρχει ἐπίδρασις ἰταλική, ὡς νομίζουν οἱ συγγραφεῖς, ὁ Ἱερῶν. Ἰουστινιάνης μάλιστα περιγράφει αὐτὴν ὡς τοπικὸν ἔθιμον λεπτομερῶς. Νομίζω ὅτι ἐνταῦθα δὲν πρέπει νὰ παρίδωμεν ἀνάμνησιν τῶν Ἀνθεστηρίων.

Τὸ Ψυχοσάββατον ἢ, ὅπως γράφεται, τὸ Σάββατον τοῦ Ρουσαλιοῦ ἢ Ρουσάλη, βεβαίως εἶναι οἱ Χόες τῶν παλαιῶν, ἀλλὰ δέον ν' ἀναγνωρίσῃ τις καὶ Χριστιανικὸν ἔθιμον ἡμῶν τε καὶ τῶν Λατίνων (rosalia). Ἄλλως τε, ἡ λέξις Rosario, αἱ παρακλήσεις πρὸς τὴν Ὑπεραγίαν Θεοτόκον—Madonna del Rosario, ὑπὲρ τῶν νεκρῶν, πάντοτε ἐγίνοντο, ὑπῆρχε δὲ καὶ ναὸς ἀφιερωμένος ἐν Χίῳ εἰς τὴν Madonna del Rosario, ὅστις ἔκειτο εἰς τὴν Φραγκοπαροικίαν, ἐνθα ἀκριβῶς σήμερον τὸ Στρατ. Νοσοκομεῖον.

Δι' ὅσα γράφονται ἐν σελ. 50-51 τοῦ πρώτου τόμου, παραπέμπω εἰς τὸ περὶ ὑδάτων κεφάλαιον τῆς Ἱστορίας τῆς Χίου, τόμ. Α', μέρ. Α', σ. 114 ἐξ. Τὸ δὲ λεγόμενον ἱερὸν φρέαρ τοῦ Ἁγίου Ἰσιδώρου δὲν ἦτο ἐντὸς τοῦ κάστρου τῆς πόλεως, ὡς ἰσχυρίζονται οἱ συγγραφεῖς, ἀλλ' εἰς τὸ Παλαιόκαστρον, ὅπου καὶ ὑπάρχει ἀκόμη ἐντὸς τοῦ ἱεροῦ τοῦ ἐρειπωμένου ἐκεῖ ναοῦ τοῦ Ἁγίου, ὅστις ἐθεωρεῖτο καὶ ὡς ὁ παλαιότερος τῶν ναῶν του.

Εἰς τὸ κεφ. V, τὸ ἐπιγραφόμενον Ἀόρατος κόσμος, καὶ ἐν σελ. 209, ἀναφέρεται ὡς ναὸς τῆς Ἁγίας Φωτεινῆς ὁ καλούμενος: Ἁγία Φωτιά. Καὶ αὐτὸς ὁ ναὸς ἰδρῦθη εἰς τιμὴν καὶ μνήμην ἑνὸς τῶν θαυμάτων τοῦ Ἁγίου Ἰσιδώρου, τῆς Ἁγίας Φωτιάς, «ἣτις εἶναι ἡ ἀναφανείσα ὡς πυρὰ πρὸς οὐρανόν, μόλις ἐτελεύτησεν ὁ Ἅγιος ἐκεῖ που παρὰ τὸ Νεοχώριον, μέχρι τοῦ ὁποίου ἐσύρθη ὑπὸ τοῦ ἀγρίου ἵππου, εἰς ὃν τὸν προσέδεσαν». Κατὰ κοινὴν δοξασίαν, πολλάκις φαίνεται ἡ φωτιά αὕτη ἢ ἁγία ἄνωθεν ναῶν ἰδρυμένων εἰς τὸν Ἅγιον.

Εἰς τὰ ἐν σελ. 377 γραφόμενα περὶ ἑορτῆς Ἁγίου Ἰωάννου Προδρόμου, τὰ λεγόμενα Λιοτρόπια, προσθέτω καὶ ἐν ἄλλο ἄγνωστον ὄνομα, χαρακτηριστικὸν τοῦ Ἁγίου ὡς θεραπευτοῦ τοῦ ἐλώδους πυρετοῦ, καλουμένου εἰς τὰ Καρδάμυλα Πουλῶρου, ἦτοι θεράποντος τοῦ πολυῶρου πυρετοῦ.

Εἰς σελ. 213 εἰς τὰ περὶ Ἁγίου Γεωργίου καὶ ἐπιθέτων αὐτοῦ, προσ-

θέτω και τὸ *Κλέφτης*, διότι ἀνεκάλυπτε τοὺς κλέψαντας, τὸ *Καταδότης*, διότι κατεδόθησαν οἱ Ἕλληνες συνωμόται, συσχεπτόμενοι ἐν τῷ ναῷ του ἐπὶ Γενοατοκρατίας, ἀκόμη και τὸ *Κητοκτόνος*, ὡς φονέως τοῦ δράκοντος, και *Πεζόστρατος*, ὡς πεζοῦ εἰκονιζομένου.

Εἰς σελ. 221, τοῦ λόγου ὄντος περὶ τῶν λοιμοδῶν νόσων πανούκλας ἢ θανατικοῦ και τῆς χολέρας ἢ σκουρδούλας, ἐπαναλαμβάνεται ὑπὸ τῶν συγγραφέων ὅτι ἡ δοξασία περὶ δύο τερατωδῶν και ἀπαισίων γυναικῶν, αἵτινες ἐκπροσωποῦν τὰς ἀσθeneίας ταύτας, εἶναι σλαυϊκῆς προελεύσεως και αὐτή. Τὸ πολὺ εὐχάριστον εἶναι ὅτι ἕως τώρα, μόνον τὰ κακῆς μορφῆς και τρομερὰ ὄντα εἶναι σλαβικῆς προελεύσεως! Καλὸν θὰ ἦτο ἐν τούτοις νὰ ἐλαμβάνοντο ὑπ' ὄψιν ὅσα ἔγραψεν ὁ Ν. Πολίτης περὶ ἀσθeneiῶν κατὰ τοὺς μύθους τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ.

Εἰς τὰ ἐν σελ. 264 περὶ γεννήσεων, προσθέτω ὅτι κρατεῖ και νῦν ἡ συνήθεια, ὁσάκις ὁ τοκετὸς εἶναι δύσκολος, αἱ παριστάμεναι γυναῖκες νὰ σχίζωσι τὰ φορέματά των, διότι τὸ τοιοῦτον θὰ εὐκολύνῃ τὴν τίκτουςαν.

Ἐν σελ. 596, εἰς τὰ περὶ διασκεδάσεων τῶν Χίων, οἵτινες κατὰ τὰς Ἀπόκρεω, ἀναβαίνουντες εἰς τοὺς πέριξ τῆς πόλεως λόφους, διεσκέδαζον εὐθυμοῦντες και χορεύοντας ἐντοπίους χορούς, παρατηρῶ ὅτι πρόκειται περὶ παλαιῶν ἑορτῶν, κυρίως μὲν περὶ τῶν κατ' ἀγρούς Διονυσίων και αὐτῶν τῶν Παναθηναίων, ἀλλὰ και περὶ τῶν ἐπὶ τῷ Ἰσιδώρῳ παλαιῶν ἱερῶν πανηγύρεων. Σημασίαν ἔχουν οἱ τόποι ὅπου ἐγίνοντο ἄλλοτε αἱ τοιαῦται ἑορταί, αἵτινες πλέον κατηργήθησαν εἰς τὴν πρωτεύουσαν. Μετέβαινον δέ, ὡς καλῶς ἐνθυμοῦμαι ἢ ἰδία, δύο Κυριακὰς τῶν Ἀπόκρεω εἰς τὸν χεῖμαρρον Παρθένην, διαχυνόμενοι ἀνὰ τοὺς ἐγγὺς ἀγρούς, μίαν Δευτέραν εἰς τὴν θέσιν Σήφη, ἐνθα παλαιὸς ναὸς τῆς Ἀθηνᾶς, ἀπὸ τοῦ ὕλικοῦ τοῦ ὁποῖου ἐκτίσθη ἡ ἐκεῖ ἐρειπωμένη σήμερον Παναγία τοῦ Σκαραμαγκᾶ, και τὴν ἄλλην Δευτέραν εἰς τὸ Μοσχοπήγαδον, εἰς τὰς Θεωρείας τῆς Τρουλλωτῆς Παναγίας, μίαν Πέμπτην εἰς τὴν παραλίαν Γλυφάδας και τὴν τρίτην Κυριακὴν εἰς τὴν θέσιν Τάλλαρος, τύπον λατρείας τοῦ Ἁγίου Ἰσιδώρου.

Οἱ ὄραιότατοι Χιακοὶ τοπικοὶ χαιρετισμοί, αἱ ὄραιόταται εὐχαί, ὡς και αἱ ἀραί, ὅλα ἔχουν σταχυολογηθῆ πιστῶς. Πλούσιον τὸ κεφάλαιον περὶ ἐθιμῶν τῶν χωρίων, τὰ ὁποῖα, κατὰ τοὺς συγγραφεῖς, ἐνέχουν πολλὰ στοιχεῖα Ἑσιόδεια και Ὀμηρικά. Πολὺ ἐνδιαφέροντα τὰ περὶ τῶν ἐνδυμασιῶν τῶν νοτίων χωρίων, αἵτινες διαφέρουν κατὰ χωρία. Νομίζω ὅτι ἡ τῶν γυναικῶν τοῦ Πυργίου ἐνδυμασία εἶναι ἡ μόνη, ἴσως, ξενική. Θαυμάσια τὰ ἄσματα τῶν χορῶν και τινὰ ἐξ αὐτῶν παλαιότατα. Σκόπιμον κρίνω νὰ ἀναφέρω κατ' ἐκλογὴν ἐξ αὐτῶν μερικὰ προγονωστικά τῶν καιρῶν, κατὰ τοὺς Χίους:

Ἐὸ Λεβάντης εἶν' ὁ βασιληὰς τῆς Χιός.

Ἐὸ Νότος δένει ἀμύγδαλα κι ὁ κὺρ Βορεᾶς ἀμπέλι

κι ἡ συννεφιά τὰ ἔρωικὰ κι ἀξάνεμος τὰ μῆλα.

Ὁ Μάρτης ὁ πεντάγνωμος κι ὁ Μὰς ὁ πενταπίττης.
 Ὁ Μὰς ἔχει τὴν ἀκουγὴ (= ὄνομα) κι Ἁπρίλης τοὺς ἡμέρες.
 Ὁ Μάρτης, ὁ Λωλόμαρτης, πὸν πότε κλαί, πότε γελά.
 Μὰς ἄβρεχος, μοῦστος ἄμετρος.
 Μὴν ἠπιστευθῆς τὸν κούβακα (βάτραχον), μήτε τὸ χελιδόνι.
 Ἄν δὲν λαλήση ζίζικας, δὲν εἶναι καλοκαίρι.

Φθάνοντες εἰς τὰς παροιμίας, ὧν ἡ ἐν τῷ κειμένῳ συλλογὴ πλουσιω-
 τάτη, πλέομεν οὐριοδρομοῦντες ἐντὸς σοφίας καὶ πρακτικοῦ πνεύματος τῶν
 Χίων, ἀληθῶς. Ἐκ τούτων ἀνάγω τινὰς εἰς παλαιοὺς χρόνους καὶ ἄλλας εἰς
 μεσαιωνικούς, παραθέτω δὲ τινὰς χαρακτηριστικὰς:

Τὰ ὄρη στέργουν οἱ λωλοὶ κι οἱ φρένιμοι τοὺς κάμπους.
 Ὅταν εἶσαι καθαλλάρης, κοίταζε καὶ τὸν πεζόν.
 Τὸν ἄρχοντα τοῦ τόπου σου, τὸν ἅγιον τοῦ χωριοῦ σου.
 Κι ὁ κάβουρας στὴν τρύπα του μέγα θεριὸν λογαῖται.
 Ἄναψε τὸ λυχναρί σου προτοῦ νὰ σ' εὔρη ἢ νύχτα.
 Ὅλα ἔναι φάδια τῆς κοιλιᾶς καὶ τὸ ψωμὶ στημόνι.
 Ὁ ξένος καὶ ὁ ποταμὸς τὸν τόπον τους γυρεύουν.
 Τὰ ὑστερνὰ τιμοῦν τὰ πρῶτα.
 Τοῦ φρόνιμου χάραζε, τοῦ κουτοῦ ἀπόσωνε.
 Καλῶς τὴν κακορριζικιά, σὰν εἶναι μοναχὴ τῆς.
 Περνεῖ τὴν φωτιὰν κάτω ἀπὸ τ' ἄχερα.
 Ὡς πὸν νὰ ῥθῆ τοῦ πλούσιου τὸ κέφι, βγαίνει τοῦ φτωχοῦ ἡ ψυχὴ.

Ταῦτα ἐν συντομίᾳ ἀπὸ τὸ πλουσιώτατον ὑλικὸν τῆς Χιακῆς λαογραφίας.
 Ἡ ἐν ἐπιλόγῳ κρίσις τῶν συγγραφέων ἔχει ὧδε: «Ἐν Χίῳ, μ' ὄλον ὅτι
 ἐγένοντο σημαντικαὶ μεταβολαὶ ὡς πρὸς τὴν διοίκησιν, τὴν θρησκείαν καὶ
 τὸν βίον τῆς ὑπαίθρου, οὗτος δὲν ἔχει πάρα πολὺ μεταβληθῆ ἀπὸ τῆς ἀρχαϊό-
 τητος. Τοῦτο ἀποδοτέον οὐχὶ τόσον εἰς τὸ ὅτι ὁ πληθυσμὸς ἦτο Ἑλληνικός,
 ἀφ' οὗ οἱ Ἕλληνες, ἐξ ἰδιοσυγκρασίας, εἰς πᾶσαν ἐποχὴν δὲν ἦσαν συντηρη-
 τικοί, ἀλλὰ μᾶλλον ἐκ τοῦ ὅτι κατὰ μέγα μέρος οἱ κάτοικοι ἦσαν χωρικοὶ
 καὶ ἀγρόται, οἱ ὅποιοι κυρίως συνδέονται μὲ τὴν λαογραφίαν.»

Ἄντιστρόφως φρονῶ ὅτι οἱ Χῖοι, καίτοι ἀνὰ τοὺς αἰῶνας, ἔνεκα τῆς
 Φραγκικῆς καὶ Τουρκικῆς κατακτήσεως, θὰ ἔπρεπε νὰ ἀποβάλλωσιν ἀρκετὰ
 παλαιὰ στοιχεῖα τοῦ τε ἐθνικοῦ χαρακτῆρος καὶ τῶν ἐθίμων των, ὅχι μόνον
 ταῦτα διετήρησαν, μετὰ πολλῆς εἰς αὐτὰ προσηλώσεως, ἀλλὰ καὶ ἐπεβλήθη-
 σαν διὰ τῆς κοινωνικῆς των ἀξιοπρεπείας εἰς τε τοὺς Φράγκους καὶ τοὺς
 Τούρκους, ὅπερ καταφαίνεται καὶ ἐκ τῶν πολλῶν λαογραφικῶν στοιχείων,
 ἅτινα μνημονεύουσιν ἐν τῷ ἔργῳ των οἱ συγγραφεῖς. Ὅτι δ' ἡ συντηρητι-
 κότης αὕτη τῶν Χίων ἦτο ἐνσυνείδητος, μαρτυρεῖται καὶ ἐκ τοῦ ὅτι, ὁσάκις

κατ' ἔτος οἱ νέοι δημογέροντες, οἱ ἄλλως δεπουτάτοι καλούμενοι, ἀνελάμβανον τὰ καθήκοντά των, ἔδιδον τὸν ὄρκον «ὅπως τὰ βραμεν, ἔτσι θὰ τὰφήκωμεν», τὰ τοπικὰ τουτέστιν ἔθιμα.

ΑΙΜΙΛΙΑ ΣΑΡΟΥ

Milton V. Anastos, Pletho's Calendar and Liturgy (Dumbarton Oaks Papers, number 4, Harvard University Press, Cambridge Massachusetts 1948, σελ. 185 - 305).

Πρόκειται ἐνταῦθα περὶ δύο περισπουδάστων πραγματειῶν, ὅς ὁ ἐν Ἐμερικῇ ὁμογενῆς καθηγητῆς κ. Μίλτων Ἀνάστος ἀφιεροῖ εἰς τὴν ἔρευναν περὶ τοῦ περιφήμου Ἑλληνος ἀνθρωπιστοῦ τοῦ φθίνοντος μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ Γεωργίου Γεμιστοῦ, τοῦ αὐτοκληθέντος Πλήθωνος (1355 - 1452). Ἐν μὲν τῇ πρώτῃ πραγματείᾳ, τῇ καὶ μεγαλυτέρᾳ, ὑπὸ νέον φῶς καὶ ἐπὶ τῇ βάσει τῶν σωζομένων λειψάνων τοῦ καέντος μεγίστου τῶν ἔργων τοῦ Πλήθωνος «Νόμοι» (ἔκδοσις Alexander), ἐξετάζεται τὸ λίαν ἐνδιαφέρον ζήτημα περὶ τοῦ χρονολογικοῦ καὶ λειτουργικοῦ συστήματος τοῦ σοφωτάτου, ἀλλὰ καὶ ἐκκεντριχωτάτου τούτου ἀνδρός, ὅστις, βαίνων ἐπὶ τὰ ἴχνη τοῦ αὐτοκράτορος Ἰουλιανοῦ, συνέλαβε τὸ οὐτοπιστικὸν σχέδιον γὰ ἀντικαταστήσῃ τὸν Χριστιανισμὸν διὰ νέας θρησκείας, κράματος ἑλληνικῶν καὶ ἀνατολικῶν θρησκευτικῶν καὶ φιλολογικῶν καὶ διῆ καὶ χριστιανικῶν ἰδεῶν, μετὰ χριστιανικῶν λειτουργικῶν στοιχείων καὶ χριστιανικῆς ὁρολογίας. Τὸ ἡμερολογιακὸν σύστημα τοῦ Πλήθωνος ἐξετάζεται ἀπὸ πύσης πλευρᾶς καὶ μετὰ πάσης ἐμβριθείας (πηγαί, σεληνοηλιακὸν ἔτος, παρεμβολαί, ἡλιοτρόπιον, χειμερινὸν ἡλιοστάσιον, μῆνες, ἑβδομάς, ἡμέρα, ἑορταί). Ἐπίσης δ' ἐπισταμένως ἐξετάζονται καὶ αἱ ὑπὸ τοῦ Πλήθωνος θεσπιζόμεναι λειτουργικαὶ διατάξεις, προσευχαὶ καὶ αὐτὴ ἡ θρησκευτικὴ μουσική. Ἡ ἐξέτασις τῶν πραγμάτων εἶναι διονυχιστική, γινομένη ὑπὸ τὸ ἀπλετον φῶς τῆς ἐρεῦνης τῶν πηγῶν, ἀπὸ τῶν ὁποίων ἠντλησεν ὁ Πλήθων, πηγῶν πρὸ παντὸς ἀρχαίων ἑλληνικῶν, ἀλλὰ καὶ χριστιανικῶν καὶ βῆμα πρὸς βῆμα καταδεικνύεται ἡ ἐπὶ τὸν Πλήθωνα ζωηροτάτη ἐπίδρασις τοῦ λειτουργικοῦ βίου τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας. Καὶ ταῦτα παρὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Πλήθωνος ἀποφυγὴν πάσης θρητῆς μνείας τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐν τῷ προδηλωθέντι βιβλίῳ καὶ παρὰ τὴν πρὸς τοὺς «σοφιστὰς» (ὡς ἀποκαλεῖ τοὺς Χριστιανούς) ἀπέχθειαν αὐτοῦ. Ἀξία πάσης ἐξάρσεως ἡ ἐνημερότης τοῦ συγγραφέως πρὸς τὴν ὑπάρχουσαν πλουσιωτάτην γραμματείαν, ἐνημερότης οὐσιαστικῆ, μὴ ἐπεκτεινομένη ὁμως καὶ μέχρι τῶν σχετικῶν ἑλληνικῶν ἐργασιῶν τῆς τελευταίας δεκαπενταετίας, οἷαι εἶναι τοῦ